

ANNA NOWAKOWSKA

CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE WIELKOŚĆ I STRUKTURĘ RUCHU TURYSTYCZNEGO *

TURYSTYKA W SPOŁECZNYM MODELU KONSUMPCJI

Turystyka jako określony rodzaj przestrzennej ruchliwości społecznej nabrała cech zjawiska masowego w drugiej połowie XX wieku. Jest ona skutkiem przekształceń ekonomiczno-społecznych środowisk ludzkich. Zjawisko turystyki rozpatrywane musi być na szerszym tle społeczno-ekonomicznych przyczyn powodujących tak wielką jego dynamikę. Wynika to ze ścisłych współzależności i uwarunkowań rozwoju turystyki i rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. Turystyka w swojej masowości stanowi aktualnie integralny element nowego sposobu życia współczesnego człowieka. Jest ona bezpośrednio związana z całokształtem przemian materialnych i kulturowych społeczeństwa. Zajmując w hierarchii potrzeb społecznych miejsce w sferze dóbr wyższego rzędu jest zjawiskiem wrażliwym i podatnym na zmiany otoczenia. Turystyka kształtowana jest przez zmienne preferencje konsumentów, a zmieniające się współczynniki preferencji konsumentów, jako elementy składowe funkcji celu makrosystemu gospodarki narodowej, zmieniają jej rolę i miejsce w gospodarce kraju.

Wydaje się, że dla sprecyzowania zasad i uwarunkowań tworzenia się zjawiska turystyki rzeczą konieczną i niezbędną jest ujęcie w ramach szerokiego pola badawczego jak największej ilości elementów i czynników określających proces tworzenia się ruchu turystycznego, kierunki jego rozwoju, dynamikę i ograniczenia.

Rozważając przyczyny tak dynamicznego w ostatnich latach rozwoju ruchu turystycznego, konieczne jest poznanie, jakiego rodzaju potrzeby kierujące postępowaniem człowieka są powodem tego zjawiska. Proces kształtowania się potrzeb wyjazdu rozpatrywany będzie w sferze spo-

* Artykuł jest fragmentem szerszego opracowania wykonanego w ramach problemu węzłowego 13.2; grupa tematyczna 05, temat 1.9.8.1. „Społeczno-gospodarcze uwarunkowania rozwoju turystyki”.

leczno-ekonomicznej analizy czynników oddziałujących na potencjalnego turystę i wpływających na kształtowanie się przesłanek do podjęcia decyzji wyjazdu turystycznego. Wydaje się, że w ten sposób — po części przynajmniej — wyjaśniony zostanie mechanizm tworzenia się zjawiska ruchu turystycznego. Poznanie mechanizmu powstawania i kształtowania się turystycznej ruchliwości przestrzennej ludności pozwoli na sprecyzowanie związków i współzależności tego ruchu i elementów oraz czynników go determinujących.

W kształtujących się w ostatnich latach kierunkach rozwoju potrzeb i preferencji ludności daje się wyraźnie zauważyć zmianę struktury potrzeb, wzrost roli i znaczenia potrzeb wyższego rzędu. Zjawisko to w skali masowej wpływa na zmianę modelu konsumpcji społecznej, co z kolei wywołać musi konsekwencje w strukturze produkcji i podaży dóbr i usług na rynku.

Zmieniają się nie tylko gusty i przyzwyczajenia konsumentów, wrażliwość na możliwości zaspokajania potrzeb, ale zmienia się również charakter potrzeb społecznych. Wraz z rozwojem materialnego i kulturalnego poziomu życia, dają się zauważyć tendencje osłabienia bodźców i przesłanek ekonomicznych determinujących potrzeby społeczeństwa, wzrasta natomiast rola i znaczenie czynników irracjonalnych, pozaekonomicznych, społeczno-socjologicznych, zwłaszcza w sferze zaspokajania potrzeb wyższego rzędu. „Szczególnie złożonym procesem jest powstawanie i kształtowanie się potrzeb wyższego rzędu. Mechanizm kształtowania się konsumpcji dóbr wyższego rzędu jest szczególnie skomplikowany i nie daje się wyjaśnić tylko w aspekcie kategorii ekonomicznych, takich jak ceny i dochody”¹. Motywy i przesłanki kierujące wyborem konsumenta na rynku stają się coraz bardziej złożone i coraz dalej odchodzą od schematu wypracowanego na drodze nawyków i przyzwyczajzeń. Nowe elementy zmieniające tryb postępowania konsumenta przy podejmowaniu decyzji wyboru świadczą o dużej swobodzie jego zachowania. Nieustannie i szybko rozwijające się potrzeby konsumentów wymagają elastycznej i opierającej się na zmieniających się stale przesłankach — polityki konsumpcyjnej. W warunkach wysokiego poziomu materialnego ludności zaczynają zawodzić — tak silne dawniej — ekonomiczne instrumenty kształtowania potrzeb konsumpcyjnych. Instrumenty socjopsychiczne będą „jak się wydaje, w miarę wzrostu zamożności i gromadzenia się coraz wyższych funduszy swobodnej decyzji, odgrywać w przyszłości niezmiernie większą rolę, niż miało to miejsce w przeszłości”². Natomiast „aktualna struktura konsumpcji kształtuje się w wyniku interferencji tradycji i nowych wpływów, nakładania się na siebie ukształtowanych już

¹ Z. Misiaszek, *Ekonomika konsumpcji*, Kraków 1974, s. 33.

² *Socjologiczny model konsumpcji*, praca zbiorowa pod red. nauk. J. Piasnego, Warszawa 1973, s. 201.

w przeszłości przyzwyczajzeń konsumpcyjnych i burzących istniejący układ preferencji nowych produktów, nowych potrzeb oraz nowych sposobów ich zaspokajania"³.

Sposób postępowania człowieka jako konsumenta jest efektem jego sytuacji psychologicznej, społecznej i ekonomicznej. Determinowany jest również aktualnie istniejącymi na rynku możliwościami zaspokajania potrzeb. Możliwości te określane są przez wielkość i strukturę podaży dóbr i usług, a więc wyznaczone wielkością, kierunkami i strukturą produkcji. Stąd też wyznaczając przyszłościowy układ struktury konsumpcji określany aktualną polityką kierunków inwestycji i rozwoju poszczególnych gałęzi gospodarki, należy mieć przede wszystkim na uwadze rodzące się preferencje wyznaczające nowe kierunki modelu konsumpcji społecznej. W modelu konsumpcji społecznej coraz większe znaczenie mają potrzeby wyższego rzędu, a w zakresie potrzeb wyższego rzędu coraz większego znaczenia nabierają potrzeby związane ze stale rosnącą ruchliwością społeczeństw, a wśród nich, potrzeby związane z uprawianiem turystyki.

Problem uwarunkowań rozwoju ruchu turystycznego był już niejednokrotnie przedmiotem rozważań różnych autorów. I tak, według Z. Filipowicza charakter i zasięg społeczny turystyki zależeć będzie od „przewidywanych przekształceń społecznych w pięciu podstawowych zakresach:

- a) wykształcenia, kwalifikacji zawodowych i zatrudnienia,
- b) struktury społecznej,
- c) standardu życia,
- d) warunków czasoprzestrzennych limitujących system i styl życia,
- e) czynników statusu -społecznego"⁴

Rozwój turystyki może być skutkiem bezpośredniego oddziaływania czynników, jak też może wynikać z oddziaływania szeregu czynników w sposób pośredni. Według W. Gaworeckiego mechanizmami wywołującymi zjawisko turystyki są pozytywne i negatywne skutki rozwoju cywilizacji przemysłowej oraz modyfikacja modelu spożycia⁵. Pozytywne i negatywne skutki rozwoju cywilizacji przemysłowej, jak i modyfikacja modelu spożycia, którą cechuje zmiana struktury wydatków gospodarstw domowych, wywołują pojawienie się wielu czynników, które już w sposób bezpośredni przyspieszają lub hamują rozwój turystyki.

Według S. Ostrowskiego uwarunkowania rozwojowe ruchu turystycz-

³ M. Pohorille, *Model konsumpcji w ustroju socjalistycznym*, Warszawa 1971, s. 20.

⁴ Z. Filipowicz, *Model turystyki i wycieczki w PRL w perspektywie roku 2000*, III Zielonogórska Konferencja Naukowa „Model wycieczki i turystyki w PRL”, Warszawa 1973, s. 30.

⁵ W. Gaworecki, *Ekonomia i organizacja turystyki. Zagadnienia wybrane*, Gdańsk 1975, s. 15, 16.

nego dzielić można na obiektywne (poziom materialny społeczeństwa, struktura demograficzna, warunki geograficzne i klimatyczne) i subiektywne zależne od turystów, a zwłaszcza organizatorów turystyki⁶.

Charakteryzując współczesną turystykę i jej rozwój po drugiej wojnie światowej, K. Przeclawski wyróżnia wiele różnorodnych czynników demograficznych, ekonomicznych, technicznych i socjologicznych kształtujących jej rozwój⁷, a J. Sierpiński analizuje zewnętrzne warunki rozwoju ruchu turystycznego⁸.

W literaturze zagranicznej czynniki kształtujące rozwój ruchu turystycznego ujmowane są, podobnie jak i w literaturze polskiej, w różnych grupach klasyfikacyjnych. Jednakże bez względu na różnorodność ujęć daje się zauważyć generalną zgodność poglądów co do istoty uwarunkowań rozwoju turystyki. Podobnie, za czynniki najbardziej istotne dla rozwoju turystyki uważane są: wzrost demograficzny, wzrost poziomu życia, efekt urbanizacji (który zwiększa potrzebę odprężenia), wzrost czasu wolnego, podniesienie poziomu kulturalnego⁹.

W. Hunziker dzieli czynniki determinujące rozwój ruchu turystycznego na endogeniczne i egzogeniczne¹⁰. R. Baretje natomiast uważa, że dla dojścia do skutku wyjazdu turystycznego niezbędne jest równoczesne wystąpienie czterech elementów:¹¹ posiadanie czasu wolnego, posiadanie funduszu dyspozycyjnego, istnienie możliwości technicznych wyjazdu, odczuwanie chęci wyjazdu.

Wielość i różnorodność czynników wywołujących powstanie zjawiska ruchu turystycznego znamionuje, iż jest to proces niezmiernie złożony. Warunkują go zarówno czynniki natury społecznej, jak i ekonomicznej oraz technicznej, a ponadto: psychologiczne, polityczne, kulturalne itp. Rozwój ruchu turystycznego zależy nie tylko od możliwości wyjazdu samego turysty, ale uzależniony jest również od warunków recepcji w miejscowościach i regionach turystycznych, na co składają się nie tylko walory środowiska naturalnego, przyrodniczego i kulturowego, ale również stan zagospodarowania regionów turystycznych. Tu również działają różnorodne czynniki natury ekonomicznej, społecznej, technicznej itp.

Rozwój turystyki następuje na skutek działania czynników racjonalnych, mających swoje uzasadnienie ekonomiczne, społeczne, polityczne czy inne, ale również może nastąpić na skutek działania czynników irracjonalnych, których wpływ i oddziaływanie jest trudne do uzasadnienia. Podobnie, wiele czynników kształtujących ruch turystyczny ma charak-

⁶ S. Ostrowski, *Ruch turystyczny w Polsce*, Warszawa 1968, s. 23.

⁷ K. Przeclawski, *Turystyka i wychowanie*, Warszawa 1973, s. 30.

⁸ J. Sierpiński, *Wstęp do wiedzy o turystyce*, Kraków 1973, s. 16.

⁹ *Reflexions pour un schema directeur du tourisme*, Espaces n 9/1972, s. 5.

¹⁰ W. Hunziker, *Le tourisme. Caracteristiques principales*, 1972, s. 5.

¹¹ R. Baretje, *La demande touristique*, 1968, s. 28.

ter wymierny: zarówno ich wielkość, jak i siła oddziaływania poddaje się kwantyfikacji, wiele jednak czynników jest niewymiernych, a stopień ich oddziaływania trudny jest do ścisłego określenia. Różna jest moc i siła oddziaływania czynników w długich i krótkich przedziałach czasowych. Istnieją czynniki, których oddziaływanie na kształtowanie ruchu turystycznego w krótkich przedziałach czasowych jest znikome, jednakże w długich okresach ich wpływ jest wyraźny i zdecydowany. Przykładem mogą tu być przemiany w strukturze demograficznej, które nie oddziałują na kształtowanie wielkości ruchu w krótkich przedziałach czasowych, w długich natomiast ich wpływ jest bardzo wyraźny. Ponadto, zachodzą wyraźne procesy interakcji pomiędzy czynnikami współdziałającymi na kształtowanie się wielkości, struktury, układu przestrzennego i czasowego ruchu turystycznego.

Wydaje się, że dla bliższego zbadania zjawiska ruchu turystycznego sprawą niezmiernie istotną jest dokonanie analizy oddziaływania i współoddziaływania czynników, które w sposób pośredni lub bezpośredni wpływają na podjęcie decyzji uczestniczenia w ruchu turystycznym. Znając mechanizm działania i współoddziaływania elementów wyznaczających udział jednostki w ruchu turystycznym można będzie przewidzieć kształtowanie się tego zjawiska w przyszłości, a poprzez uaktywnianie lub hamowanie oddziaływania poszczególnych czynników możliwe będzie prowadzenie celowej i świadomej polityki stymulacji lub ograniczenia ruchu turystycznego. Bez znajomości mechanizmów tworzących zjawisko ruchu turystycznego, niemożliwe jest poznanie jego istoty, kierowanie nim i świadome jego kształtowanie.

UKŁAD CZYNNIKÓW KSZTAŁTUJĄCYCH RUCH TURYSTYCZNY

Możliwość poznania prawidłowości rządzących ruchem turystycznym wyznaczana jest stopniem znajomości oddziaływania czynników determinujących kształtowanie się jego wielkości, struktury, kierunków i rodzajów. Stąd też w badaniach poświęconych problemom ruchu turystycznego tak ważne miejsce zajmuje analiza współzależności i oddziaływania elementów i czynników kształtujących ruch turystyczny jako zjawisko społeczno-gospodarcze.

W badaniach procesu powstawania i kształtowania się zjawiska ruchu turystycznego etapem niezmiernie istotnym jest analiza elementów i czynników charakteryzujących osobowość potencjalnego turysty i wyodrębnienie tych parametrów, które mogą wpływać na powstanie skłonności do rekreacji. Na bazie tych skłonności, przy odpowiednim dalszym uwarunkowaniu, zostaje podjęta decyzja wyjazdu turystycznego. Podjęcie decyzji do rekreacji i sama podróż oraz wybór miejsca pobytu i forma ruchu są jeszcze kolejno determinowane różnorodnymi elementami.

Oddziaływanie poszczególnych czynników na różnych etapach decyzyjnych oraz ich wzajemne współoddziaływanie, w literaturze francuskiej ujmowane jest w postaci schematu¹². Zawiera on zarówno charakterystykę osobowości potencjalnego turysty, jak i opis procesów decyzyjnych, ich uwarunkowań i współzależności oraz określa finalny produkt poprzednich etapów — wyjazd i pobyt turystyczny. Schemat został uzupełniony czynnikami oddziałującymi na kształtowanie ruchu turystycznego w naszym systemie społeczno-gospodarczym.

Szczególnie godne uwagi w układzie czynników kształtujących ruch turystyczny wydaje się wyodrębnienie czynników w trzy podstawowe grupy. Pierwszą grupę stanowi kompleks czynników o charakterze społecznym i ekonomicznym kształtujących osobowość potencjalnego turysty. Efekt współoddziaływania tych czynników wyraża się w powstawaniu skłonności do rekreacji lub w braku owej skłonności. Odrębną grupę stanowią czynniki decyzyjne, kształtujące w sposób bezpośredni decyzje wyjazdu turystycznego, decyzje wyboru form, sposobów i miejsca spędzania wolnego czasu. Do trzeciej grupy należą czynniki determinujące sam wyjazd turystyczny — miejsce pobytu i formy aktywności.

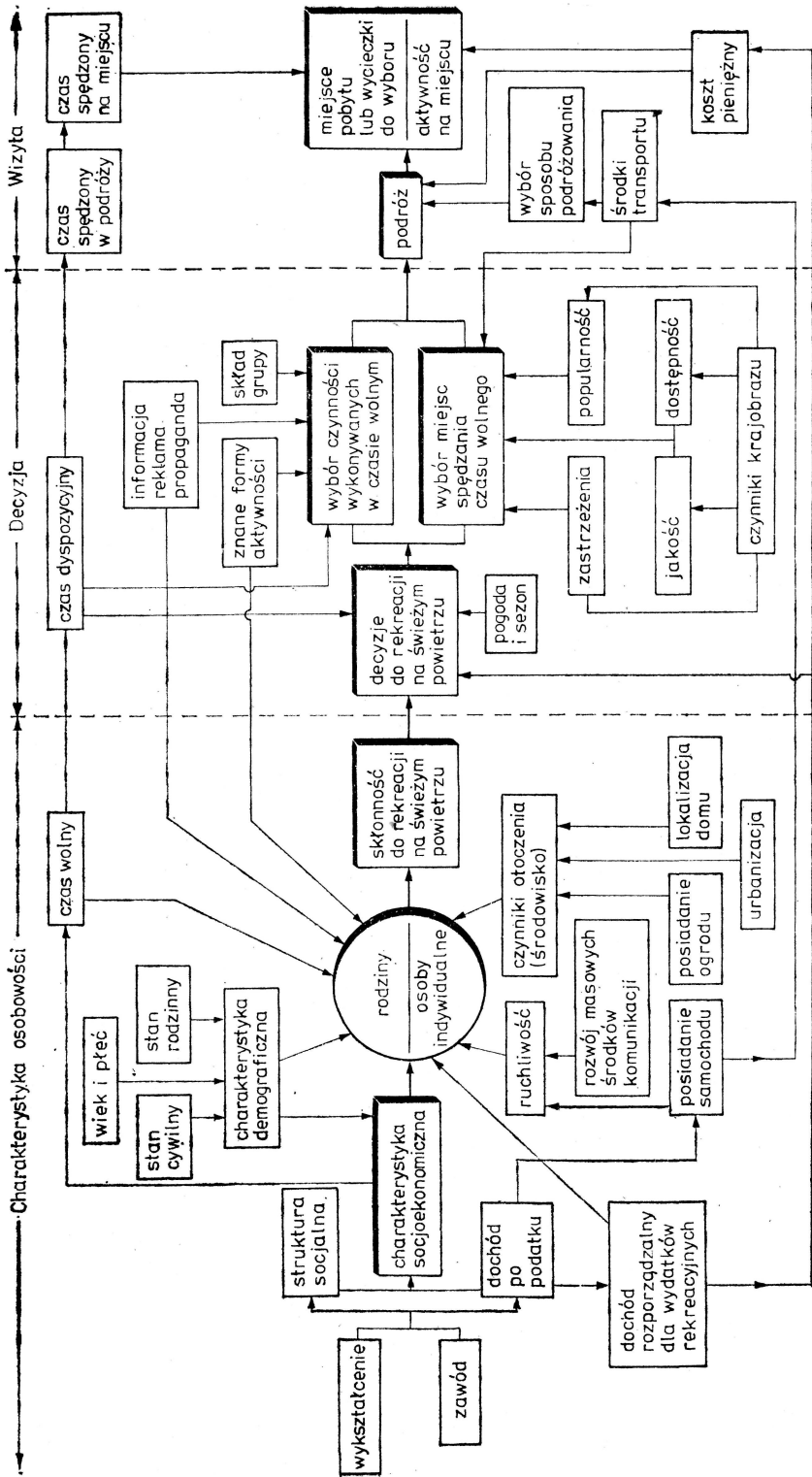
Czynniki charakteryzujące osobowość potencjalnego turysty można ująć w trzy zasadnicze grupy. Do pierwszej grupy zaliczamy czynniki demograficzne, do drugiej — socjoekonomiczne, a do trzeciej — czynniki środowiska przyrodniczo-geograficznego.

W bloku charakterystyki demograficznej przy określonym stanie liczby ludności, elementami najbardziej ważącymi na powstawanie skłonności do wyjazdu turystycznego jest wiek i płeć, stan cywilny oraz stan rodzinny. Spośród tych czynników, najważniejsza wydaje się struktura wiekowa ludności, gdyż poszczególne grupy wiekowe wykazują wyraźne zróżnicowanie pod względem aktywności turystycznej. Ze strukturą wiekową ludności związana jest ilość czasu, jaka może być przeznaczona na wyjazd turystyczny. Wpływ struktury wiekowej ludności nie ogranicza się jedynie do częstotliwości wyjazdów i długości okresu pobytu. Istnieją zależności pomiędzy strukturą wiekową ludności a wyjazdami krajowymi i zagranicznymi, rodzajami pobytów, wyborem rodzaju mieszkania w czasie wyjazdu turystycznego oraz wyborem rodzaju środka lokomocji¹³. Niewątpliwie pewne prawidłowości są odzwierciedleniem generalnych tendencji preferowanych przez całe społeczeństwo, niemniej, struktura wiekowa uczestników wyjazdów turystycznych ma w pewnych przypadkach swój wyraźny wpływ.

Prócz struktury wiekowej ludności — jako czynnika o dość różnorodnych konsekwencjach dla ruchu turystycznego — w zakresie charakterystyki demograficznej należy również uwzględnić takie elementy jak:

¹² D. Lesceux, *Les flux touristiques — analyse economie trique*, 1972.

¹³ *Statistiques du tourisme*, Secretariat d'Etat au tourisme, n. 6, 1975.

Układ czynników kształtujących ruch turystyczny

pleć, stan cywilny i stan rodzinny ludności. Są to czynniki, których wpływ na udział w wyjazdach turystycznych jest niewątpliwy¹⁴.

Drugą grupę stanowią czynniki socjoekonomiczne, które są jednym z podstawowych determinantów uczestnictwa w ruchu turystycznym. Rozpatrując charakterystykę socjoekonomiczną społeczeństwa należy uwzględnić strukturę socjalną ludności, wykształcenie i zawód oraz wielkości dochodów, które są podstawowymi wyznacznikami charakterystyki socjoekonomicznej społeczeństwa. Do charakterystyki tej należy również zaliczyć element czasu wolnego związany z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, a stanowiący ramy czasowe, w których rozwijać się może turystyka. Charakterystyka socjoekonomiczna determinowana jest w pewnym stopniu przez elementy demograficzne struktury wiekowej ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym.

Uczestnictwo w ruchu turystycznym jest bezsprzecznie związane z wielkością posiadanego dochodu i zależęć będzie od sumy pieniężnej jaka może być wydatkowana na pokrycie kosztów wyjazdu, lecz wydaje się, iż dochód jest czynnikiem, który w dzisiejszych warunkach w większym stopniu limituje rodzaj wyjazdu (kosztowny lub mniej kosztowny), aniżeli samo uczestniczenie w ruchu turystycznym.

Czynnikiem, który niewątpliwie wpływa na aktywność turystyczną społeczeństwa jest struktura społeczno-zawodowa, pod którą, oprócz wykonywanego zawodu, kryją się również elementy poziomu wykształcenia, wielkości dochodu, czynniki otoczenia i urbanizacji. Wpływ kwalifikacji i wykształcenia na aktywność turystyczną — jak wynika z prowadzonych badań¹⁵ — jest wyraźnie dodatni.

Czynnikiem związanym z warunkami ekonomicznymi, a jednocześnie odgrywającym bardzo ważną rolę w aktywności turystycznej jest fakt posiadania samochodu lub — w pewnym stopniu substytucyjny — rozwój masowych środków komunikacji. Powoduje on wzrost mobilności społecznej, ułatwia i przyspiesza zmianę miejsca pobytu. Rozwój motoryzacji dokonał ogromnej rewolucji w organizacji życia, w ułatwianiu i przyspieszaniu pokonywania odległości, przybliżył kraje i kontynenty. Jest to element o zasadniczym znaczeniu dla rozwoju ruchu turystycznego.

Podstawowym warunkiem rozwoju motoryzacji jest stworzenie od-

¹⁴ W latach 1961 - 1963 prowadzono w Polsce badania współzależności pomiędzy stanem rodziny i płcią a wyjazdami na wypoczynek ludności miejskiej. Por. M. Strzeszewski, *Wypoczynek i turystyka mieszkańców miast w 1963 r.*, Warszawa 1964. Wyniki analogicznych badań prowadzonych w Belgii ujęte są w opracowaniu: *L'etalement des vacances*, Notes et Etudes Documentaires No 3915-3916, 4.9.1972, s. 15.

¹⁵ M. Strzeszewski, *Wypoczynek...*, op. cit., *Statistiques du tourisme* — Secretariat d'Etat au Tourisme n. 6/1975.

powiedniej infrastruktury, a więc wybudowanie dróg, stacji obsługi itp. Rozwój turystyki motorowej wymaga ponadto specjalnego zagospodarowania — budowy moteli, zajazdów. Jednakże udział samochodów w obsłudze ruchu turystycznego jest dominujący¹⁶.

Prócz wymienionych dotychczas czynników determinujących udział jednostki w ruchu turystycznym, jednym z zasadniczych elementów związanych z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego kraju jest wielkość czasu wolnego. W wyniku systematycznego narastania ilości czasu wolnego — w układzie dziennym, tygodniowym, rocznym i wieloletnim — właściwe jego wykorzystanie i zagospodarowanie staje się problemem ogólnospołecznym. Problem racjonalnego odpoczynku jest ze wszech miar istotny jako regeneracja sił i element zwiększający wydajność pracy. Prawdłowa jego organizacja i umożliwienie spędzenia tego czasu w sposób jak najbardziej racjonalny jest sprawą w naszym systemie ustrojowym rangi społecznej.

Pełna charakterystyka osobowości potencjalnego turysty wymaga omówienia bardzo ważnej grupy czynników otoczenia (środowiska), w którym żyje każdy człowiek. Czynnikiem środowiska, którego wpływ na podstawie prowadzonych badań został wyraźnie stwierdzony jest stopień urbanizacji. Istnieje potwierdzona w różnych krajach wyraźna zależność pomiędzy wielkością miasta a aktywnością turystyczną jego mieszkańców. W literaturze spotkać można określenia, iż natężenie wyjazdów turystycznych jest funkcją poziomu urbanizacji¹⁷. Negatywne konsekwencje skupienia dużej liczby ludności na ograniczonym terenie, duże zanieczyszczenie powietrza, hałas itp. powodują naturalną reakcję ludności do zmiany otoczenia, do wyjazdu poza miasto. Oddziałują tu również mocno czynniki socjopsychologiczne: utarte style życia, wzory i naśladownictwo, co powoduje w konsekwencja wzmoczony ruch turystyczny. Nie bez wpływu pozostaje fakt, że duże ośrodki miejskie są jednocześnie dużymi ośrodkami przemysłowymi, co oprócz skutków negatywnych (duże zanieczyszczenie powietrza itp.) ma swoje konsekwencje pozytywne, a mianowicie dochody ludności zamieszkałej na tym terenie kształtują się na wysokim poziomie. Zarówno negatywne, jak i pozytywne konsekwencje rozwoju cywilizacji przemysłowej mają w tym przypadku oddziaływanie jednokierunkowe — wysoką aktywność turystyczną ludności¹⁸.

Elementem rzadziej badanym jest wpływ rodzaju posiadanego mieszkania na częstotliwość wyjazdów turystycznych. Mieszkańcy bloków wykazują większą skłonność do wyjazdów o charakterze rekreacyjnym, aniżeli ludzie zamieszkali w domkach otoczonych ogrodem, gdzie można wypoczywać bez konieczności wyjazdu za miasto. Częściowo znajduje to wyraz w badaniach wpływu wielkości miast na wielkość ruchu tu-

¹⁶ S. Ostrowski, *Ruch turystyczny w Polsce w 1972 r.*, Warszawa 1974, s. 80.

¹⁷ R. Baretje, *La demande touristique*, 1968, s. 37.

¹⁸ W. Gaworecki, *Ekonomika i organizacja turystyki*, Warszawa 1978.

rystycznego, gdyż na ogół zabudowa mniejszych miast ma charakter willowy, w większych miastach natomiast przeważa budownictwo wysokie.

Omówione czynniki demograficzne, socjoekonomiczne i otoczenia (środowiska) kształtują w pewnym stopniu osobowość potencjalnego turysty. Efektem współdziaływania tych czynników może być powstanie skłonności do rekreacji. Na bazie tych skłonności, przy odpowiednim dalszym uwarunkowaniu zostają podjęte decyzje wyjazdu turystycznego. Podjęcie decyzji do rekreacji i sama podróż oraz wybór miejsca pobytu i form ruchu turystycznego są jeszcze kolejno determinowane wieloma różnorodnymi czynnikami z których — na tym etapie najistotniejszym — wydaje się czas, który może być przeznaczony na wyjazd rekreacyjny. Pozostałe czynniki będą chyba w większym stopniu wpływały na wybór rodzaju i formy wyjazdu. Z ogólnych ram czasu dyspozycyjnego należy wyodrębnić czas, który może być przeznaczony na wyjazd turystyczny. Mieści się on w ramach czasu wolnego, który pozostaje po ewentualnej dodatkowej pracy zarobkowej, zajęciach w gospodarstwie domowym, dojazdach do i z miejsca pracy oraz po dokonaniu podstawowych czynności regeneracyjnych jak: sen, posiłki, higiena¹⁹. Dyspozycja wolnym czasem zależy od indywidualnych preferencji jednostki — determinowanych wprawdzie wieloma czynnikami obiektywnymi i subiektywnymi — pozostaje jednak w sferze w miarę swobodnych decyzji. Decyzje dotyczące sposobu spędzenia wolnego czasu zależne są od tradycji istniejących w tym zakresie oraz od nowych, kształtujących się potrzeb.

Aktualne warunki życia stwarzają szerokie możliwości różnorodnych sposobów wykorzystania i zagospodarowania wolnego czasu. Wytworzenie określonego stylu życia preferującego aktywny lub bierny odpoczynek wynika po części z istniejących warunków ekonomicznych, warunków pracy, preferencji psychicznych i fizycznych oraz możliwości technicznych wyjazdu.

Należałoby rozważyć, co powoduje, że spośród tak bogatych form wypoczynku wybrany zostaje, jako sposób spędzenia wolnego czasu — wyjazd turystyczny. Omówione poprzednio uwarunkowania społeczno-ekonomiczne charakteryzowały osobowość potencjalnego turysty, uzasadniały możliwość powstania skłonności do rekreacji na świeżym powietrzu. Aktualnie należałoby się zastanowić jakie czynniki determinują podjęcie decyzji wyjazdu turystycznego, opuszczenia miejsca stałego zamieszkania i czasowej — dłuższej lub krótszej — zmiany miejsca pobytu. Bez wątplenia na podjęcie tej decyzji mają wpływ czynniki subiektywne, warunkujące wyjazd turystyczny — motywy podróży. Motywy rozumiane jako „czynniki psychiczne wyznaczające postępowanie w danej sytuacji”²⁰ w przypadku wyjazdu turystycznego są zróżnicowane i nie-

¹⁹ J. Danecki, *Jedność podzielonego czasu*, Warszawa 1974, s. 191 - 196.

²⁰ M. Osowska, *Motywy postępowania*, Warszawa 1958, s. 25.

jednorodne. Traktując motyw wyjazdów turystycznych jako pochodne różnorodnych potrzeb i dążeń ludzkich wydaje się, iż można pogrupować je w następujący sposób²¹. Podstawową grupę stanowią będą motywy zmiany środowiska społecznego, chęć znalezienia się w innym środowisku kulturowym, obyczajowym, w nowej sytuacji społecznej i przestrzennej, chęć nawiązania nowych stosunków społecznych, wejścia w nowe układy społeczne, chęć powrotu do środowiska naturalnego. Drugą grupę stanowią mogą motywy związane z uaktywnieniem życia społecznego, z dążeniem do uspołecznienia się w wyższym stopniu, drogą nobilitacji — jaką jest wyjazd turystyczny w określonych środowiskach, drogą osiągnięcia sukcesów (zwłaszcza w turystyce kwalifikowanej, wyczynowej) lub drogą kontaktów na płaszczyźnie rozrywki (gry, zabawy). Następną grupą motywów związana jest z poznawczą funkcją turystyki. Zaliczyć tu możemy chęć poznania nowego środowiska kulturowego, społecznego i przyrodniczego. Dużą rolę odgrywają również potrzeby wyrażen i doznań estetycznych jako bodziec zwiększający ruchliwość społeczną. Przyczyną wyjazdu mogą być też motywy wynikające z chęci realizacji tłumionych potrzeb i skłonności, których realizacja w środowisku życia i pracy nie jest możliwa. Z wyjazdem turystycznym łączy się wtedy dążenie do urzeczywistnienia ich w środowisku obcym, nieznanym, co powoduje rozładowanie napięć psychicznych i poczucie odprężenia. Odrębną grupę stanowią motywy natury biologicznej, uprawianie turystyki dla zdrowia, poszukiwanie lepszego klimatu, chęć relaksu fizycznego i czynnego wypoczynku.

Wszystkie wymienione wyżej motywy nie występują na ogół samostatnie, łączą się one i nakładają, nie przekraczając często progu podświadomości, odczuwane są przez jednostki jako kompleks pobudek na skutek których podjęta zostaje określona decyzja wyjazdu. Siła i moc ich oddziaływania zależna jest od środowiska, w którym żyje jednostka, od stopnia wrażliwości na zmiany warunków i otoczenia, a ich znaczenie zmienia się wraz ze zmianą warunków życia. Podjęcie decyzji wyjazdu turystycznego prócz czynników socjopsychologicznych kształtuje czynnik ekonomiczny — wielkość dochodu jaka może być przeznaczona na pokrycie związanych z wyjazdem wydatków. Czynnikiem ten kształtuje przede wszystkim wybór form i rodzajów wyjazdów oraz czas pobytu²². Czynnikiem zupełnie innej natury, którego jednak wpływ na podjęcie decyzji wyjazdu jest równie znaczny jak i czynników omówionych poprzednio, jest aktualnie istniejący sezon i pogoda. W sprzyjających warunkach — przy panującym letnim lufo zimowym sezonie turystycznym i dobrych warunkach pogodowych — czynniki te w najbardziej chyba

²¹ M. Bocheńska, K. Bujak, *Uwagi dotyczące motywów uprawiania turystyki*, Ruch Turystyczny 2.1 (42), 1975, s. 24 i nast.

²² E. Hudson, *Le coût de la vie pour le touriste*, ITA 1973, s. 11; *Problemes economiques et financiers*, Secretariat d'Etat au Tourisme 1975, s. 12.

bezpośredni sposób oddziałują na powzięcie decyzji wyjazdu rekreacyjnego. Natomiast przy złych warunkach atmosferycznych, pomimo dysponowania wolnym czasem, który mógłby być przeznaczony na wyjazd turystyczny i posiadania odpowiednich warunków materialnych brak jest chęci wyjazdu i preferowane są wtedy inne sposoby wykorzystania wolnego czasu. Dlatego też tak ważną rzeczą dla każdego kraju rozwijającego ruch turystyczny jest posiadanie odpowiednich warunków naturalnych (w tym atmosferycznych), skłaniających do aktywności turystycznej.

Po powzięciu decyzji wyjazdu rekreacyjnego, powstaje problem wyboru czynności, które mogą być wykonywane w czasie wolnym oraz wybór miejsca spędzenia wolnego czasu. Wybór czynności, którymi zostanie wypełniony czas wolny determinowany jest trzema podstawowymi elementami: znanymi formami aktywności, informacją, reklamą i propagandą oraz zależy od składu grupy mającej wspólnie spędzić ten czas. Znane formy aktywności to określone wzory rekreacyjnego spędzania wolnego czasu, które w dużym stopniu zależą od rodzaju wyjazdu (pobytowy, wycieczkowy, wypoczynek świąteczny), a mogą mieć charakter wypoczynkowo-rozrywkowy, poznawczy, sportowy, turystyki kwalifikowanej itp. W znacznym stopniu wybór czynności wykonywanych na miejscu wyjazdu zależy od charakteru i rodzaju miejsca, które zostało wybrane na pobyt i które samo determinuje określone sposoby zachowania. Pośrednio będą na nie wpływać również czynniki charakteryzujące osobowość turysty, takie jak wiek, płeć, poziom materialny itp.

Wydaje się, że w zakresie tworzenia wzorców i modeli zachowań w czasie wyjazdu rekreacyjnego jest jeszcze wiele do zrobienia. Brak pozytywnych w tym zakresie tradycji, brak możliwości i warunków wynikających często z niewystarczającego zagospodarowania w urzędzenia o charakterze rekreacyjno-wypoczynkowym, powodują w konsekwencji powielanie stereotypów zachowań nie zawsze pozytywnych z punktu widzenia społecznego. W krańcowych przypadkach wyjazd może nie przynieść oczekiwanego skutku — spodziewanej rekreacji.

Na wybór czynności wykonywanych w czasie wolnym wpływać będzie również skład i wielkość grupy, jej struktura wiekowa i upodobania lub przyzwyczajenia uczestników. Niewątpliwie inny będzie rodzaj zajęć grup o zbliżonych przedziałach wiekowych, a inny grup składających się z ludzi o różnej strukturze wiekowej. Stopień pokrewieństwa lub znajomości osób uczestniczących w wyjeździe również w dużej mierze będzie określać wybór czynności wykonywanych w czasie wolnym. Informacja, reklama i propaganda są środkami popularyzacji racjonalnych form wypoczynku, propagowania wzorców zachowań i edukacji społeczeństwa. Efekty tego typu oddziaływania widoczne są dopiero w długich okresach, niemniej są to skuteczne formy oddziaływania obejmujące swym zasięgiem bardzo szeroki krąg społeczeństwa.

Natomiast na wybór miejsca spędzania wolnego czasu oddziałują czynniki krajobrazu: jego dostępność, jakość, popularność oraz z czynników negatywnych — wysuwane pod jego adresem zastrzeżenia. O. Rogalewski zalicza do walorów turystycznych, które stanowią cel podróży: „specyficzne elementy i cechy środowiska geograficznego lub specyficzne przejawy działalności człowieka”²³. Wyróżnia on trzy rodzaje walorów: wypoczynkowe, krajobrazowe i specjalistyczne. Na ogół istnieje określony związek pomiędzy rodzajami walorów turystycznych a formami ruchu turystycznego. I tak turystyka pobytowa rozwija się na obszarach o walorach wypoczynkowych, walory krajoznawcze są istotne zwłaszcza w turystyce wycieczkowej, a turystyka specjalistyczna może mieć charakter pobytowy (wędkarstwo i myśliwstwo) lub wędrowski (żeglarstwo). Różny jest stopień korzystania z walorów, zależny od biernego lub aktywnego zachowania turystów, co determinowane jest czynnikami określającymi wybór czynności na miejscu czasowego pobytu, rodzajem wyjazdu i rodzajem walorów turystycznych.

Współdziałanie czynników sfery decyzyjnej powoduje w konsekwencji podjęcie określonej decyzji wyjazdu rekreacyjnego. W ramach określonej ilości czasu dyspozycyjnego przeznaczanego na wyjazd i pobyt turystyczny obserwuje się wyraźne współzależności pomiędzy czasem przejazdu a czasem wypoczynku. Przy określonej prędkości wykorzystywanego środka transportu czas przeznaczony na dojazd limituje odległość wyjazdu, lub przy założonym celu podróży — determinuje użycie środka transportu. Wybór określonego rodzaju środka transportu (który w pewnym stopniu zależy od faktu posiadania własnego samochodu) jest czynnikiem, który w sposób bezpośredni determinuje wybór miejsca spędzania wolnego czasu, a jednocześnie wpływa na wybór sposobu podróżowania.

Możliwość dogodnego dojazdu jest jednym z istotnych czynników przy podejmowaniu decyzji wyboru miejsca pobytu lub wycieczki. Określa go również ilość czasu jaka może być przeznaczona na pobyt lub wycieczkę oraz koszt pieniężny, który z jednej strony determinuje podróż, a z drugiej — aktywność turysty na miejscu czasowego pobytu. Możliwość korzystania z różnorodnych urządzeń turystycznych wiąże się często z ponoszeniem określonych kosztów, które nie mogą przewyższać wielkości dochodu przeznaczanego na wydatki rekreacyjne. Struktura wydatków zależy od rodzaju wyjazdu, czasu pobytu, miejsca czasowego pobytu, stanu zagospodarowania, wielkości i rodzaju oferowanych usług turystycznych, wyposażenia turystów w sprzęt turystyczny itp.

*

²³ O. Rogalewski, *Zagospodarowanie turystyczne*, Warszawa 1977, s. 7.

Analiza układu czynników kształtujących ruch turystyczny zarówno w zakresie charakterystyki osobowości potencjalnego turysty, jak i w sferze decyzyjnej oraz samego wyjazdu stanowi próbę ukazania współzależności i współoddziaływania elementów układu pozaturystycznego, o charakterze ekonomicznym i społecznym kreujących potrzebę wyjazdu rekreacyjnego i kształtujących sam wyjazd. W analizowanym układzie wzięto pod uwagę wybrane podstawowe elementy i czynniki mające wpływ na kształtowanie wielkości i struktury ruchu turystycznego świątecznego, wycieczkowego i pobyтового. Jednakże zjawisko to posiada bardziej skomplikowany charakter, oddziałują na niego czynniki wymierne i niewymierne, racjonalne i irracjonalne. Oddziaływanie wielu czynników ma charakter bezpośredni, lecz wiele z nich oddziałuje w sposób pośredni i zmierzenie siły ich oddziaływania jest sprawą trudną i skomplikowaną. Wielkość wpływu poszczególnych czynników jest różna w zależności od poziomu rozwoju gospodarczego kraju. Siłę oddziaływania różnicują również indywidualne preferencje ludzi, ich nawyki i przyzwyczajenia. Stąd też ujęcie w analizie pełnego zakresu czynników i elementów, określenie zależności i wielkości ich wpływu wymaga przeprowadzenia szeroko zakrojonych badań.

Istniejąca sprawozdawczość w zakresie turystyki odzwierciedla jedynie końcowy efekt całego złożonego procesu, określa mianowicie wielkość i strukturę ruchu turystycznego krajowego i zagranicznego, jego układ przestrzenny i czasowy. Natomiast dane te nie pozwalają na zbadanie przyczyn kształtowania się tego zjawiska. Jest rzeczą niezmiernie cenną znajomość wielkości ruchu turystycznego i jego struktury, które świadczą o randze problemu, o jego znaczeniu dla całego kraju i dla poszczególnych regionów. Jednakże wydaje się rzeczą nie mniej istotną poznanie mechanizmów tworzenia się tego zjawiska, czynników stymulujących i ograniczających. Bez ich bowiem znajomości utrudnione jest sterowanie ruchem turystycznym, prowadzenie celowej i świadomej polityki gospodarki turystycznej.

FACTORS INFLUENCING SIZE AND STRUCTURE OF TOURIST TRAFFIC

Summary

The article has been devoted to problems of development conditions of tourist traffic. A set of factors has been presented as a scheme showing processes of formation and shaping phenomena of tourist traffic.

Identification of socio-economic factors characterizing personality of a potential tourist has been done at the beginning. Interdependencies and conditions existing between examined factors have been shown. They cause raise of inclination to recreation trips as a result. A process of decision taking in the

sphere of trip, choice of forms, ways and places of free time spending is a subsequent stage of creation of tourist traffic phenomena. This all is determined by a separate group of decisive factors, which are also subjected to the analysis. The final effect of the process is the very tourist trip. The choice of a trip kind, its place and duration is determined by a definite set of identified factors.

The analysis of a set of factors influencing tourist traffic attempts to show interdependencies and inter-actions of elements of economic and social set, which creates a need for recreation trip and determines the trip.